

Vakıflar Dergisi

Yıl: Aralık 2020 • Sayı: 54

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: Aralık 2020 - Sayı: 54 - Hakemli Dergidir. Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.
Vakıflar Dergisi TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı ve EBSCO veritabanı tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Burhan ERSOY

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editör

Hüseyin ÇINAR

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Teknik Editör

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof.Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof.Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof.Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof.Dr. Suraiya FAROQHI	İbn Haldun Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Mahmut KAYA	İstanbul Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsrev SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KERMEİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Aşıl TÜKEL YAVUZ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Bahaeddin YEDİİLDİZ	Hacattepe Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Musa YILDIZ	Gazi Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Birmingham Üniversitesi (Emekli)
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakıf/ Yunanistan

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi

T.C.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı

Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı No.:10 06050 Ulus / Ankara / Türkiye

Tel: (0312) 509 60 00 - Faks: (0312) 324 47 22

e-posta: vakiflardergisi@vqm.gov.tr • web: www.vqm.gov.tr - https://dergipark.org.tr/tr/pub/vakiflar

İÇİNDEKİLER / CONTENT

XIII. Asırdan Günümüze Sivas'ta Bir Rum Abdal: Şeyh Erzurumî ve Zaviyesi 9	9
A Rumelian Abdal in Sivas from the 13th Century to the Present: Sheikh Erzurumî and His Lodge	
Saim Savaş - Pınar Savaş	
Hatunsaray-Şeyh Şibli Zaviyesi'ne Dair Yeni Bir Kaynak: Karamanoğlu I. Süleyman Bey'in Vakfiyesi29	29
A New Source About Hatunsaray-Sheikh Shibli Zawiya: Waqfiyya of Karamanoglu Suleiman I	
Ayşe Değerli - Yusuf Küçükdağ	
Ömer Paşa Ve Elmalı'daki Vakfı Üzerine Bazı Tespitler41	41
Some Observations on Ömer Pasha and His Waqf in Elmalı	
Hatice Durgun	
Hamid-ili'nde Ulaşım Sistemi ve Zaviyeler59	59
Transportation System and Zaviyahs in Hamid-ili	
İlker Yiğit	
XVI-XVIII. Yüzyıllarda Üsküp ve Manastır'da Kurulan Sıbyan Mektebi Vakıfları87	87
Waqfs Established for the Primary School in Skopje and Bitola in the XVI-XVIIIth Centuries	
Mumin Omerov	
Mevlâna'nın Torunlarından Pir Hüseyin Efendi'nin Hayatı ve Vakıfları99	99
The Life and Waqfs of Pir Hüseyin Efendi, One of Mevlâna's Grandsons	
Hamit Şafakcı	
Manisa'daki Hâtûniye, Sultâniye ve Murâdiye Külliyelerinin 1764-1765 Tarihli Tamirâtları113	113
The Repairs of Hâtûniye, Sultâniye and Murâdiye Complexes in Manisa Dated 1764-1765	
Ertan Gökmen	
19. Yüzyılda Osmanlı Vakıf Tarım İşletmeleri (Edremid, Kemeredremid, Ayvalık ve Ayvacık Örneği)139	139
Ottoman Waqf Agricultural Enterprises Structure and Problems in the 19th Century: (Example of Edremid, Kemeredremid, Ayvalık, Ayvacık)	
Nihal Cihan Temizer - Said Öztürk	
Mazbut Vakıfların Günümüz Hayır Hizmetleri161	161
Contemporary Philanthropic Services of Mazbut Waqfs	
Eyüp Sabri Kala	
Amasya Kumacık Hamamının İlk İnşasındaki Planına Dair Bir Değerlendirme185	185
An Evaluation of the First Construction Plan of Amasya Kumacık Bath	
Sibel Yazar	
Kastamonu Turnalı Camii'nde Candaroğulları Ve Osmanlılar Zamanına Ait Yeni Bulunmuş Vakıf Hatim Cüzleri201	201
The New-Found Koranic Waqf Fascicules from the Candarids and the Ottoman Periods in Turnali Mosque of Kastamonu	
Cevdet Yakupoğlu - Namiq Musalı	
Kocaeli Hereke Dokuma Fabrikası Yerleşkesi'ndeki Hümâyûn Camii235	235
Imperial Mosque in Kocaeli Hereke Weaving Factory	
Saliha Tanık	
Yunt Dağı Karakılınçlı Köyü Camii'nde Yazının Bezeme Unsuru Olarak Kullanımı ve Yapının Mimari Analizi257	257
The Use of Script as Decoration Element in Yunt Mountain Karakılınçlı Village Mosque and Architectural Analysis of The Structure	
Ramazan Uykur	
Kitâbiyât / Book Review283	283
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi284	284
Yılmaz Kurt	
Balat ve Çine Vakıfları286	286
Hasan Demirtaş	
Vefayât / Obituary289	289
Kendi Dünyasında Bir Seyyah, Sanat Tarihinin İzinde Bir Hoca: Mehmet Fatih Müderrisoğlu	
Mehmet Kurtoğlu - Faruk Bürkük	
Mehmet Çetin'in Ardından.....299	299
Murat Yılmaz	

XVI–XVIII. Yüzyıllarda Üsküp ve Manastır’da Kurulan Sıbyan Mektebi Vakıfları*

Mumin Omerov**

Öz

Bilindiği gibi Osmanlı toplumunda eğitim-öğretim faaliyetleri büyük ölçüde vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. 1391 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Makedonya bölgesinde de eğitim hizmetleri umumiyetle vakıflar tarafından finanse edilmiştir. Vâkıflar, yaptıkları mekteplere tayin ettikleri muallimlere ve halifelere ödedikleri yevmiyelerin yanı sıra öğrencilere de çeşitli yardımlar yapmışlardır. Ayrıca bazı vâkıflar, sıbyan mekteplerinde okutulmasını istedikleri derslerin isimlerini bilhassa vakfiyelerinde belirtmişlerdir. Bunlardan Yahya Paşa ve Süleyman Efendi, vakfiyelerinde, mekteplerinde eğitim görececek öğrenci sayıları, onlara alınacak elbiseler vb. konular hakkında ayrıntılı bilgiler vermişlerdir. Bu çalışmada Üsküp ve Manastır’da kurulan vakıf mektepleri, vakfiyelerdeki bilgiler ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeleri: Osmanlı Devleti, Vakıf, Mektep, Muallim, Halife, Talebe, Üsküp, Manastır (Bitola).

Waqfs Established for the Primary School in Skopje and Bitola in the XVI-XVIIIth Centuries

Abstract

As it is known, education activities in the Ottoman society were carried out mostly through waqfs. Education services were also financed by waqfs in the Macedonia region, which came under Ottoman rule in 1391. In addition to the wages paid to the scholars and assistants assigned to the schools built, the founders provided various aids for the students. Moreover, some founders stated the names of the courses they wanted to be taught in the primary schools in their endowment deeds (waqfiya). Among these founders, Yahya Pasha and Süleyman Efendi, gave detailed information about the number of students to be educated at their schools, the clothes to be purchased for them, etc. In this study, the waqf schools established in Skopje and Bitola/Manastır will be evaluated in the light of the information in the endowment deeds.

Keywords: Ottoman State, Waqf, School, Teacher, Assistant, Student, Skopje, Bitola/Manastır.

DOI: 10.16971/vakiflar.705062

Makalenin Geliş Tarihi / Received Date: Mart 2020 / March 2020

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Temmuz 2020 / July 2020

** Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı. alikoc_mumin@hotmail.com; ORCID: 0000-0002-1262-393X. Bu çalışmanın hazırlanması aşamasında maddi ve manevi destek veren Vakıf Araştırmaları Merkezi “VAKAR”’a teşekkür ederim.

Giriş

Osmanlı Devleti, Balkan bölgesinde yıllarca uyguladığı fetih politikaları sonucunda 1391 yılında Makedonya’yı fethetmiş (Yunus, 2008: 13) ve bu topraklarında uyguladığı iskân politikasını Makedonya topraklarında da gerçekleştiren, bazen gönüllü bazen de siyasî sebeplerle getirilen Türk ailelerini bölgenin farklı şehirlerine yerleştirmiştir (İnbaşı, 2002: 157).

Makedonya’nın farklı şehirlerine yerleşen Müslüman Türk ailelerin ibadetlerini yapabilecekleri ve eğitim faaliyetlerini sürdürebilecekleri herhangi bir müesseseleri bulunmadığı için fetihden hemen sonra Makedonya bölgesinde hızlı bir yapılanma süreci başlamıştır. Kısa sürede cami, mektep, zaviye ve medreseler gibi yapılar inşa edilmiştir. Hayırseverler, kurdukları vakıflar aracılığıyla hem yeni yapılar inşa ettirmişler, hem de cami, mektep ve medrese hizmetlerinin devamını sağlamışlardır. Bu kurumların verdikleri hizmetleri kesintiye uğramadan devam ettirebilmeleri ve ortaya çıkabilecek diğer harcamaların karşılanması için ayrıca gelir getiren akarlar da tahsis etmişlerdir.

Osmanlı dönemi boyunca Makedonya bölgesinin en önemli şehirlerinden Üsküp ve Manastır, askerî ve siyasî alanda olduğu gibi ilmî sahada da önemli bir yere sahiptir. Bu bölgede ilk ilmî müesseseler vâkıflar eliyle inşa edilmiştir. Bu kurumlardan pek çok âlim ve ilim adamı yetişmiştir. Hayırseverlerin mekteplerinde okuma önceliği, vâkıf şartları doğrultusunda fakir ve yetim talebelere verilmiş, maddî imkânsızlıktan dolayı eğitim-öğretimden mahrum kalmamaları sağlanmıştır. Vakıf yapıları düzenli gelir gider dengesi sayesinde ek desteklere ihtiyaç duymadan asırlarca ayakta kalmış, yüzlerce yetim ve fakir öğrencinin okumasına katkı sağlamıştır.

Zikredilen vakıf hizmetlerinin Makedonya coğrafyasında birçok alanda insanlığa katkı sağladığını söyleyebiliriz. Bu çalışmada Üsküp ve Manastır’da kurulan vakıfların sıbyan mektebi eğitimine katkıları değerlendirilecektir. Vakfiyelerde sıbyan mektepleri, burada çalışacak kişiler ve maaşları, öğrencilerin harçlıkları, verilecek dersler ve benzeri konularda detaylı bilgiler bulunmaktadır.

Makedonya’da Sıbyan Mektepleri

Temel eğitim düşüncesinin tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Eski çağlardan itibaren, mabedlerin etrafına inşa edilen ilköğretim kurumlarına Sümer, Babil, Hint, Çin, Eski Mısır, Eski Yunan, Roma ve Ortaçağ Hıristiyan medeniyetlerinde rastlamak mümkündür (Akgündüz, 1997: 2009; Maydaer, 2009: 123). İslam medeniyetinde ise ilköğretim faaliyetlerinin tohumları Hz. Peygamber döneminde atılmış, Hz. Ömer zamanında müesseseleşmeye gidilmiş, Emevî, Abbasî, Selçuklular ve Osmanlılara kadar gelişerek ve sistemleşerek devam etmiştir (Pedersen, 1979: 61). Osmanlı Devleti, öncekilerden devraldığı eğitim-öğretim mirasını fethettiği Balkan coğrafyasına da taşımıştır. Anadolu’daki eğitim sisteminin Makedonya topraklarında uygulandığı anlaşılmaktadır.

Makedonya’da sıbyan mektepleri en yaygın eğitim kurumlarıdır. Bu müesseseler, Makedonya vakfiyelerinde, *Dâru’t-ta’lîm* (VGMA, VKF.d. 632: 145-157), *Muallimhâne* (VGMA, VKF.d. 629: 415-332), *Mekteb-i Şerîf* (VGMA, VKF.d. 626: 615-653), *Dâru’l-Kur’ân* (VGMA, VKF.d. 632: 494, 209), mektep, mektebhâne gibi farklı isimlerle zikredilmektedir. Bursa sıbyan mektepleriyle ilgili kaleme alınan bir çalışmada da ilköğretim kurumları için benzer ifadelerin kullanıldığı görülmektedir (Hızlı, 1999: 28).

Arapça, “el-ketbu” mastarından mekân ismi olarak türetilen “mekteb”, yazı yazma öğrenilen yer anlamında olup kelimenin çoğulu “mekâtib”dir. Adı geçen ilköğretim kurumlarında küçük çocuklara, Kur’ân’ın okunması ve belli sûrelerin ezberletilmesi yanı sıra çocukların seviyelerine uygun bir takım bilgiler de verilmiştir (Hızlı, 1999: 27; Yılmaz, 2009: 8-60).

Anadolu coğrafyasında olduğu gibi Osmanlı egemenliğindeki Makedonya bölgesinde de ilköğretim faaliyetleri, camilerin bir köşesinde veya cami bitişiğine inşa edilen müstakil mekteplerde yürütülmüştür (VGMA, VKF.d. 626-2: 615-653) . Cami yanında yer alan mekteplerle ilgili şu ikisi örnek verilebilir: Ümmühan Hanım bint Yusuf Ağa H. 1126/M. 1715 tarihli vakfiyesinde Manastır'da kendisinin yaptırdığı mektebin Haydar Kadı Camii yanında yer aldığını zikredilmiştir (VGMA, VKF.d.. 652: 101-182). H. 1174/M. 1760 yılı vakıf kaydında ise Rüstemzâde Hasan Ağa tarafından Ömer Ağa Camii yanına yeniden yapılan mektebe el-Hâc Abdullah Efendi'yi muallim olarak atanmıştır (VGMA, VKF.d. 626: 615-653).

Bazı ilköğretim kurumlarının da vâkıfların ikamet ettiği mahallede olduğu tespit edilmiştir. Bir örnek olarak el-Hâc Halil Ağa'nın H. 1196/M. 1781 yılında kurduğu vakıf mektebinin Kara Debbâğ Mahallesi'ndeki evinin yanında olduğu vakfiyede belirtilmiştir (VGMA, VKF.d. 987: 83-89).

Karaminî Ali Muallimhanesi, Üsküp'ün Oruç Paşa Mahallesi'nde, Uryan Baba Çeşmesi civarındadır (İnbaşı-Kul, 2018: 112).¹ Bu vakfın vakfiyesine ulaşılammış ve vakfın hangi yıl kurulduğu edildiği tespit edilememiştir. Karaminî Ali Mektebi ile ilgili en ayrıntılı bilgiye 1690 yılı arşiv kaydında rastlanmıştır. Sıbyan mektebinde görev yapan Muallim Ahmed Efendi'nin vefatı üzerine, Üveys Efendi bu vazifeye getirilmiştir (BOA, İE, EV, 21/2570).

Makedonya bölgesinde sıbyan mekteplerinin sayıları ile ilgili bilgilere Evliya Çelebi'nin eserinden ulaşılabilmektedir. XVII. yüzyılda Makedonya şehirlerinin çoğunu dolaşan Evliya Çelebi, uğradığı şehirlerde 100 civarında sıbyan mektebinin var olduğunu Seyahatname'sine kaydetmiştir. Buna göre: Üsküp'te 70, İştîp'te 11, Ohri'de 7, Ustrumca'da 6, Köprülü'de 1, Tikveş'te 1, Rense'de 1, Radoviş'te (Ardovišta) 1, Kratova'da 1 mektep yer alırken, Kavadar'da ve Pirlpe'de birkaç mektep bulunduğunu ifade etmiştir (Evliya Çelebi, 1985: 455-474; Nedzipi, 2006: 24). Evliya Çelebi eserinde Üsküp'te 70, yukarıda zikredilen diğer şehirlerin tamamında ise 30 mektebin bulunduğunu belirtmiştir.

Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri: Yugoslavya* adlı çalışmasında Üsküp'teki 24 mektebi isimleriyle birlikte kaydetmiştir (Ayverdi, 1981: 290-291). Evliya Çelebi ve Ayverdi, eserlerinde Üsküp mekteplerinin sayısını birbirinden oldukça farklı tespit etmişlerdir. Üsküp şehrinin mektep sayıları ile Makedonya'nın tamamında bulunan mektep adedi göz önünde bulundurulduğunda, Ayverdi'nin mekteplerle ilgili verdiği bilgiler daha makul gözükmetedir.

Evliya Çelebi Manastır'ı tanıtırken bu şehirdeki mekteplerle ilgili malumat vermemiştir. Ayverdi ise yaptığı çalışmada Manastır'da tespit ettiği 11 mektebi isimleriyle birlikte kaydetmiştir (Ayverdi, 1981: 98-108). Araştırmamızda tespit ettiğimiz ve Ayverdi'nin eserinde isimleri geçmeyen Ümmühan Hanım ve Ahmed Şerif Bey mektepleri de bu sayıya ilave edildiğinde 11 olan mektep sayısı 13'e yükselmektedir. Manastır Şer'iyye Sicilleri'nin tamamı incelendiğinde 13 olarak tespit edilen mektep sayısının artabileceği düşünülmektedir.

Mekteplerde Okutulan Dersler

Osmanlı döneminde mekteplerde okutulan dersler ve genel öğretim programıyla ilgili olarak kaynaklarda sarıh bilgiler bulmak oldukça zordur (Hızlı, 1999: 77). Mekteplerde okutulan derslerle alakalı malumat umumiyetle vakfiyelerden elde edilmektedir. Üsküp ve Manastır'da mektep vakfı tesis eden hayırseserlerden bir kısmı vakfiyelerde muallimlerin nitelikleri ve maaşlarının yanı sıra ilköğretim kurumlarında öğrencilere verilecek derslerle ilgili bilgiler de vermişlerdir. Örneğin H. 914/M. 1509 tarihli

¹ Üsküp ile alakalı yapılan bir çalışmada, Hüma Sultan, Mustafa Paşa, Kimya Hatun, Karamanî Ali'nin vakfiyelerine ulaşılammış-ken, sıbyan mektepleriyle ilgili bazı kayıtlara arşiv belgelerinde rastlanmıştır. Zikredilen mekteplerle ilgili daha geniş bilgi için bk. İnbaşı-Kul (2018: 72, 97,101, 112).

vakfiyesinde Yahya Paşa talebelere okutulmasını istediği *Kur’ân-ı Kerim, Hat, Lügat, Sarf, Nahiv ve Fıkıh* derslerinin yanı sıra öğrencilerin seviyelerine uygun bilgilerin verilmesini şart koşmuştur (VGMA, VKF.d. 629: 415-329).

Bir diğer örnek ise H. 1017/M. 1609 yılına ait Mehmed Paşa vakfıdır. Vâkıf, tayin ettiği muallimin *fünûn-ı kesîreye mâlik ve kitabete mahir bir kimse olması, yanı sıra Sarf, Nahiv ve Hat bilgisine sahip* olmasını istemiştir (VGMA, VKF.d. 633: 21-11). Mehmed Paşa muallimden bu bilgi ve birikime sahip olmasını istediğine bakılırsa, mektebe tayin edilen muallimin yukarıda zikredilen dersleri okuttuğu düşünölmektedir. Diğer vâkıflar ise mekteplerinde Kur’ân-ı Kerim haricinde okutulacak dersler hakkında bilgi vermemişlerdir. Aynı dönemlerde Bursa’daki sıbyan mekteplerinde de benzer dersler okutulduğu görölmektedir (Hızlı, 1999: 77-80).

Kur’ân-ı Kerîm, sıbyan mektepleriyle ilgili bilinen en temel derslerin başında gelmektedir. Öğrencilere ilk olarak Arap alfabesi öğretilir, akabinde okuma yazma kısmına geçilirdi. Kur’ân okumayı öğrenen talebelere, namaz ve diğer ibadetlerde okumak zorunda oldukları sûre ve duaların ezberletildiği düşünölmektedir (Hızlı, 2001: 110-113).

Vakfiyelerde yer alan temel derslerden biri de fıkhıtır. Bu derste, öğrencilere sadece ibadetlerle ilgili bilgiler değil, aynı zamanda hayatlarının her alanını kapsayan *muâmelât* nev’inden bilgiler de verilmekteydi. Çocuklara helaller ve haramlar öğretilir ve öğrendikleri fıkh bilgilerini de diğer derslere nazaran pratikte daha fazla gerçekleştirme imkânına sahip olmaları sağlanırdı (Hızlı, 1999: 79).

Vâkıfların bir kısmı yaptırdıkları mekteplerde *sarf* ve *nahiv* derslerinin de talebelere okutulmasını muallimlerden talep etmişlerdir. Yahya Paşa ve Mehmed Paşa mekteplerinde, eğitim alan öğrencilere sarf ve nahiv dersleri öğretilmiştir. Bu öğrencilerden bir kısmı ilkokuldan sonra medrese eğitimine devam etmişlerdir (VGMA, VKF.d. 629: 415-332; VGMA 633: 21-11). Talebelerin medreseye sarf ve nahiv eğitimi almış olarak gelmeleri Arapça eserleri okuyup anlamalarına yardımcı olmuştur.

Osmanlı döneminde faaliyet gösteren birçok sıbyan mektebinde verilen dersler arasında *hüsn-i hat* dersine de rastlanmaktadır. Makedonya vakıf kurucuları arasında Yahya Paşa ve Mehmed Paşa yaptırdıkları mekteplere atadıkları muallimlerden diğer derslerin yanı sıra hüsn-i hat dersini de okutmalarını istemişlerdir (VGMA, VKF.d. 629: 415-332; VGMA VKF.d. 633: 21-11). Kanaatimizce bu dersin sıbyan mektebine giden öğrencilere okutulması, talebelerde güzel yazı yazma merakını uyandırma ve başarılı gördükleri öğrencileri de hat sanatına yönlendirme gayreti olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Yahya Paşa ve Mehmed Paşa’nın mekteplerinde hüsn-i hat dersleri verilmesini istemeleri kendilerinin de sanat alanına ilgilerinin olduğunu göstermektedir.

Yahya Paşa’nın inşa ettirdiği mektebe atadığı muallim ve öğrencilerden derse başlamadan önce küçük bir arzusu olmuştur. Öğrenciler ders için toplandığında muallim ya da halife el açarak vâkıfın, ahfâdının ve zürriyetinin ruhları için Fatıha Suresi’ni okuması öğrencilerin de âmin demelerini istemiştir. Fatıha Suresi’nin okunmasının akabinde Hz. Peygamber’e salât-u selam getirilmesiyle dua faslı tamamlanmıştır (VGMA, VKF.d. 629: 415-322). Vâkıf, bu uygulamanın hiç terk edilmeden yerine getirilmesini talep etmiştir. Mektepteki bütün imkânların kendilerine ücretsiz olarak sunulması öğrencilerde iyilik ve yardım fikrinin küçük yaşlarda gelişmesinde vakıfların önemli bir rolü olmuştur. Bununla beraber, hayırseverler tesis ettikleri vakıflar sayesinde vefatlarından asırlar sonra dahi iyilik ve dua ile yâd edilmişlerdir. Bu durumun insanları imkânları ölçüsünde yeni vakıflar kurmaya sevk ettiği düşünölebilir.

Hayırseverler vakfiyelerde tesis ettikleri mekteplerde okuyan öğrenci sayısı hakkında nadiren bilgi vermiştir. Bu konuda az sayıda vakfiyede bilgi bulunsa da yine de talebe sayıları hakkında kısmen de olsa fikir sahibi olmak mümkündür. Yahya Paşa vakfiyesinde sıbyan mektebinde eğitim gören fakir ve yetim öğrencilerin sayısının 20'den az olmamasını istemiştir (VGMA, VKF.d. 629: 415-322). Süleyman Efendi de yaptırdığı mektepte okuttuğu yetim öğrenci sayısını 20 olarak belirtmiştir (VGMA, VKF.d. 744: 155-39). Bu iki vâkıfın ortak özelliği talebe sayılarının aynı olmasıdır. Ancak diğer vakıf mekteplerinde aynı sayının olduğunu söylemek oldukça güçtür. Öğrenci adedi vakıfların şartlarına ve okulun fiziki kapasitesine göre birbirinden farklılık arz edebilmektedir.

Osmanlı toplumunda öğrencilerin hangi yaşlarda mektebe başladıkları konusunda farklı görüşler vardır. Fakat genel kabul gören görüş, Osmanlı toplumunda talebelerin mektebe başlama yaşının 5-6 arasında olduğudur. 1869 yılında Maârif Nizamnâmesinde alınan kararla erkek çocukların mektebe gitme yaşı 7, kız çocuklarının ise 6 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla çoğunluğun benimsediği 5-6 yaş görüşü 1869 yılında alınan kararla da uyum göstermektedir (Hızlı, 1999: 72; Baltacı, 2004: 7).

Mekteplerde okutulan dersler konusunda da ortak bir ders müfredatından bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü vakfiyelerde bu konuda çok az malumata rastlanmaktadır. Ders programı hakkında en geniş bilgi Yahya Paşa vakfiyesinde bulunmaktadır. Yukarda zikrettiğimiz gibi Yahya Paşa mektebinde işlenen derslerin, tamamının diğer vakıf mekteplerinde okutulduğunu iddia etmek oldukça zordur. Muhtemelen bu derslerin bazıları diğer ilköğretim kurumlarında da ortak dersler olarak verilmiştir. Bütün sıbyan mekteplerinde ittifakla işlenen temel ders şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerim'dir.

Muallim ve Halifelerde Aranan Nitelikler

Vâkıflar, tayin ettikleri muallimlerde bazı nitelikler aramışlardır. Makedonya vakfiyelerinde bu hususta pek çok malumat bulmak mümkündür. Bu konuda birkaç örnek vererek muallimlerde aranan vasıflar hakkında fikir sahibi olabiliriz. El-Hâc Halil Ağa bin el-Hâc Mustafa, Manastır'daki mektebine tayin ettiği muallim Arslanzâde Yusuf Efendi'nin çocuklarının ancak Kur'ân-ı Kerim'i iyi bilen, öğretici vasfına haiz, takva sahibi (Kur'ân-ı Azîmü's-şâna muktedir ve erbâb-ı istihkakdan evlâd-ı, evlâdına, re'y-i hâkim ile tâ'lîme şâyeste ve salâh ve takvâ ile pîraste) olmaları durumunda Halil Ağa mektebinde muallimlik yapabileceklerini belirtmiştir (VGMA, VKF.d. 987: 83-89).

Bir diğer örnekte Sinan Paşa mektebinde görev yapacak muallimin, "İyi kurralardan, güzel ahlaklı, itibarlı, çocuklara Kur'ân öğretecek" vasfına haiz olmasını istemiştir (VGMA, VKF.d. 598: 135-104). Muslihuddin Efendi bin Abdülğanî ise, güvenilir, sâlih, (emin, sâlih, tâ'lim ve tefhîme kâdir) donanıma sahip bir kimsenin muallim olmasını talep edilmiştir (VGMA, VKF.d. 632: 449-209). Yahya Paşa da, "sâlih, âlim, Kelâm-ı Kadîm'i (Kur'ân-ı Kerim'i) iyi bilen" bir şahsın muallim olmasını şart koşmuştur (VGMA, VKF.d. 629: 415-332).

Mehmed Paşa ise diğer vakıflardan farklı olarak muallimin bilgi yönüne dikkat çekmiş; "Fünûn-ı kesîreye mâlik ve kitâbete mâhir, sarf, nahiv, hüsn-i hatta mâlik ehl-i ilim" sahibi olmasını talep etmiştir (VGMA, VKF.d. 633: 21-11). Pek çok alanda ilim sahibi, yazma yeteneği olan, güzel yazı yazan, sarf nahiv bilen bu özelliklere sahip kimsenin muallim olması vakfiyede özellikle belirtilmiştir.

Aktarılan örneklerde muallimlerde aranan birkaç temel vasıf üzerinde durulmuştur. Muallim olacak şahsın, emin, güvenilir, sâlih, âlim, Kur'ân'ı iyi bilen, güzel ahlaklı, takvâ sahibi kimselerden olması talep edilmiştir. Mehmed Paşa ayrıca sarf nahiv, hüsn-i hat bilgilerine mâhir bir şahsın muallim olarak vakfında hizmet etmesini şart koşmuştur. Muallimin halk arasında saygın, takvâ sahibi ve bilgili bir şahıs olması

mektep öğrencilerine, kazandıracığı bilgi ve birikimin yanı sıra kişilik olarak da iyi bir örnek olması arzu edilmiştir. Talebelerin mektepte alacağı eğitim ve görgü, toplum için örnek bir insan olmalarını sağlayacak, ayrıca burada öğrendikleri dualar ve diğer bilgileri hayatları boyunca gerek ibadetleri esnasında gerekse diğer alanlarda kullanacaklardır.

Medreselerde müderrislerin yardımcısı olan muaidler gibi mekteplerde de muallim yardımcısı olan kalfa bulunmaktadır. Halifeler muallimlerin yükünü hafifletmek için vâkıflar tarafından tayin edilmiş şahıslardır. Kalfaların temel görevi derslerde muallimin kendisine verdiği vazifeyi yerine getirmek ve muallimin hastalık veya başka nedenlerden dolayı okula gelmediği günlerde derse girmektir. Halifelerin, talebeler arasında durumu zayıf olanlar ve okula yeni başlayan öğrencileri çalıştırarak muallimin önüne ders vermeye getirildikleri zaman hazır olmalarını sağlamak gibi vazifelerinin olduğu anlaşılmaktadır (Hızlı, 1999: 61; Karataş, 2015: 176).

Halifelerin yaptıkları görevlerle ilgili en ayrıntılı bilgiye Yahya Paşa vakfiyesinde rastlanmaktadır. Yahya Paşa, muallimhâneye tayin ettiği halifenin sâlih ve mütedeyyin bir kimse olmasını istemiştir. Ayrıca vâkıf halifeden, muallimhanede “sıbyânı okutmakta ve sibakların bildirmekte ve mâzilerin sürmekte gereği gibi ihtimâm” göstermesini talep etmiştir (VGMA, VKF.d. 629: 415-332). Paşa, kalfadan, talebeleri okutması, dersleri öğretmesi ve geçmiş derslerin tekrarını yaptırması hususunda hassasiyet göstermesini şart koşmuştur. Sinan Paşa ise mektebine tayin ettiği halifenin ahlaklı ve çocukları derse hazırlayacak nitelikte olmasını istemiştir (VGMA, VKF.d. 598: 135-104). Sonuç olarak vakfiyelerde, vazifelendirdikleri halifelerin bilgi ve birikiminden ziyade, ahlak ve takvâ yönüne dikkat çekilmiştir. Muallim yardımcılarının, ahlak ve davranışlarıyla öğrencilere iyi bir örnek olması amaçlanmıştır.

Muallim ve Halifelere Verilen Ücretler

Vâkıfların, muallim ve halife olarak atadıkları kişilere aynı görevi yapmalarına rağmen farklı miktarlarda ücretler ödedikleri görülmektedir. Bu konuda Üsküp ve Manastır vakıflarından pek çok örnek bulunmaktadır. Rüstemezâde Hasan Ağa, H. 1174/M. 1760 tarihli vakfiyesinde Ömer Ağa Cami yanına yeniden yapılan mekteb-i şerifte “ta’lim-i sıbyân” için el-Hâc Abdullah Efendi bin Salih’i tayin etmiş ve günlük 15 akçe ücret vermiştir. Muallime yardımcı olarak Mehmed bin Musa’yı atamış ve hizmeti karşılığında yevmî 5 akçe ödemiştir (VGMA, VKF.d. 629: 615-653).

Halil Ağa, Manastır’ın Kara Debbağ Mahallesi’ndeki evinin yanında inşa ettirdiği mektebe muallim-i sıbyan olarak Arslanzâde Yusuf Efendi’yi tayin etmiştir. Muallimin maaşının 3 kepenek² dükkânı, boş arsa ve evin kira gelirlerinden karşılanmasını istemiştir. (VGMA, VKF.d. 987: 83-89).

Makedonya bölgesinde Yahya Paşa, muallime 5 akçe, halifeye 2 akçe (VGMA, VKF.d. 629: 415-332); Mehmed Paşa, muallime 6 akçe, halifeye 4 akçe (VGMA, VKF.d. 633: 21-11); Sinan Paşa, muallime 5 dirhem, halifeye 3 dirhem (VGMA, VKF.d. 598: 135-104) Mustafa Paşa, Muallim 3 akçe, Halife 2 akçe, (İnbaşı-Kul, 2018: 97). Muslihuddîn Efendi, muallime 4 dirhem, kalfaya 1 dirhem (VGMA, VKF.d. 632: 494-209) ve Ümmühan Hanım, tayin ettiği muallime yevmî 3 akçe ödemiştir (VGMA, VKF.d. 652: 101-182). Rüstemezâde Hasan Ağa vakfının muallimine ve halifesine ödediği yüksek ücretler hariç tutulursa diğer vakıfların sıbyan mekteplerine atadıkları muallim ve yardımcılarının ortak özelliği, aldıkları ücretlerin birbirine yakın olmasıdır. Bu vâkıflar, muallimlere günlük 4-6 akçe arası ücretler tahsis ederken, muallim yardımcısı halifelere ise 1-4 akçe arası ücret ödemişlerdir.

2 Kepenek, çobanların giydiği kolsuz dikişsiz, keçeden dövülerek yapılmış elbisedir (Devellioğlu,2015: 584). Osmanlı toplumunda Kepenek aldı elbiselerin kendi isimleriyle anılan dükkânlarda satıldığı bilgisi vakfiyeler aracılığıyla öğrenilmektedir.

Makedonya bölgesinde erkeklerin yanı sıra kadınlar da vakıf kurmuştur. Ümmühan Hanım Manastrı'da Haydar Kadı Camii yanına bir mektep inşa ettirtmiştir. Mektebe muallim olarak Hüseyin Efendi'yi tayin etmiş ve günlük 3 akçe ücret ödemiştir. Ümmühan Hanım, mektebin giderlerini finanse etmek içinse sahip olduğu on dönüm bahçenin beş dönümünü vakfetmiştir (VGMA, VKF.d. 652: 101-182). Vâkife ayrıca Hüseyin Efendi'yi vakfa mütevellî olarak tayin etmiş ve bu vazifesi içinde kendisine günlük 2 akçe ücret tahsis etmiştir. Bu ek göreviyle birlikte muallimin yevmî ücreti 5 akçeye yükselmiştir.

Vakıflar mâlî ve idârî yönden özerk birer kuruluş olmaları hasebiyle, vakıf bânîlerinin atadığı muallimlere farklı ücretler tayin etmişlerdir. Makedonya'da görevli muallimler arasında en düşük ücreti yevmî 3 akçeyle Ümmühan Hanım'ın vazifelendirdiği Hüseyin Efendi almıştır. Makedonya'da muallimler için en yüksek ücreti Rüstemezâde Hasan Ağa, günlük 15 akçe olarak ödemiştir. Diğer vâkıflar ise muallimlere 4-6 akçe arasında değişen ücretler tahsis etmişlerdir.

Tablo 1: Mektep Vakfiyelerine Göre Muallim ve Halifelere Ödenen Ücretler

VGMA Kaydı (Defter, Sayfa, Sıra)	Vâkif İsmi	Şehir	Yılı (Hicri-Miladi)	Muallim Ücreti	Halife Ücreti
VKF.d. 629: 415-332	Yahya Paşa	Üsküp	914/1509	5 akçe	2 akçe
VKF.d. 632: 494-209	Muslihuddîn b. Abdülganî	Üsküp/Yeni Pazar	956/1550	4 dirhem	1 dirhem
VKF.d. 598: 135-104	Sinan Paşa	Üsküp/Kaçanik	994/1586	5 dirhem	3 dirhem
VKF.d. 633: 21-11	Mehmed Paşa	Üsküp Kačanik	1017 /1609	6 akçe	4 akçe
VKF.d. 744: 155-39	Süleyman Efendi b. Mürüvvet Ağa	Üsküp/ Bosna	1088/1678		
VKF.d. 626: 615-653	Rüstemezâde Hasan Ağa b. Halil	Manastrı	1174/1760	15 akçe	5 akçe
VKF.d. 987: 83-89	El-hac Halil Ağa b el-hâc Mustafa	Manastrı	1196/1782	3 kepenk dükkânı, ev ve arsa geliri muallime maaş	
VKF.d. 652: 101-182	Ümmühan Hanım bint. Yusuf	Manastrı	1126/1715	3 akçe	

1509 tarihli vakfiyesinde Yahya Paşa tayin ettiği muallime yevmî 5 akçe ücret ödemesini istemiş ve ilave olarak imarette pişirilen yemeklerden yiyebileceğini belirtmiştir. Muallim yardımcısı halifeye de yevmî 2 akçe ücret ödenmesini ve imarette yapılan yemeklerden istifade etmesini istemiştir. Ancak zamanın ve şartların değişmesiyle birlikte vakıf ücretleri de vakıf bütçesi doğrultusunda zamlanmıştır. H. 1135/M. 1723 yılına ait bir arşiv kaydında Yahya Paşa Mektebi'nde muallim olan Bahâeddin Efendi'nin günlük ücretinin 8 akçe olduğu görülmüştür.³ Vakfın kuruluşundan iki asır sonra muallim günlüğünde ciddi bir artışın olduğu tespit edilmiştir. Ancak ücretin yevmî 5 akçeden 8 akçeye hangi yılda arttırıldığı konusunda net bilgi bulunmamaktadır. Diğer vakıf mekteplerinde görev yapan muallimlerin maaşlarında böyle bir artış yapıp yapılmadığı ise bilinmemektedir.

XVI. asırda Bursa mekteplerinde muallim yevmiyeleri 1-6 akçe arasında değişmiştir (Hızlı, 1999: 58). Aynı dönemlerde Makedonya mekteplerinde muallimlik yapanlar günlük 4-6 akçe arası ücret almışlardır. XVII. asrın ortalarında Bursa'da vakıf tesis eden Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, tayin ettiği muallime yevmî 6 akçe ücret ödemiştir (Karataş, 2015: 175). Muallim yevmiyelerinin 4-6 akçe arasında kaldığı ve büyük oranda değişikliklerin olmadığı tahmin edilmektedir.

3 BOA, AE, SAMD, III, Dosya No 41, Gömlek No 4061. Bahaeddin Efendi'nin vefatı akabinde muallimlikten boşalan yerine kardeşi Lütfullah efendi geçmiştir. Ancak hile yoluyla kendi adına berat alan Ali'den muallimlik görevi alınıp tekrar Lütfullah Efendi'ye verilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde muallimlerin maaşlarını belirleyen herhangi bir müessese bulunmuyordu. Muallimlerin her biri farklı vakıflardan maaşlarını almışlar ve vâkıflar da kendi özgür iradeleriyle eğitim personelinin ücretlerini bütçeleri doğrultusunda belirlemişlerdir. Buna rağmen iki farklı bölgedeki muallim maaşlarının birbirine büyük oranda yakın olması ortak bir özellik olarak oldukça dikkat çekmektedir. Rüstemzâde Hasan Ağa vakfında olduğu gibi muallimlerine zaman zaman yüksek ücretler tahsis eden vakıflara da rastlamak mümkündür. Osmanlı toplumunda bu gibi istisna örneklerle karşılaşmak gayet tabii bir durumdur.

Makedonya ve Bursa’da muallim maaşları yanı sıra halife ücretlerinde de benzerlik görülmüştür. Örneğin Bursa’da görev yapan bir halife 1-3 akçe arasında ücret alırken aynı dönemlerde Makedonya da görev yapan halifeler de 1-4 akçe arasında değişen yevmiyeler almışlardır. XVII. asrın ortalarında Bursa’da vakıf tesis eden Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi tayin ettiği halifeye yevmî 2 akçe vermiştir (Karataş, 2015: 175). Üsküdar’la ilgili yapılan bir çalışmada da halife ücretinin yevmî 3 akçe olduğu görülmüştür. (Kaya vd. 2019: 165). Dolayısıyla farklı bölgelerde tesis edilen vakıflarda halifelere verilen ücretlerde büyük değişiklikler olmadığı söylenebilir. Her ne kadar ücretlerin belirlenmesinde ortak bir kurum olmasa da, her vâkıfın halifeye verilecek ücreti toplumun standartlarına uygun olarak ödediği düşünülmektedir. Halifeye verilen ücretler Rüstemzâde Hasan Ağa vakfında olduğu gibi 5 akçe ve daha fazlası da olabilmektedir. Ancak umumiyetle halife ücretleri 2-4 akçe arasında değişmektedir.

Öğrencilere Yapılan Yardımlar

Osmanlı toplumunda Vakıf mekteplerinde eğitim gören talebelere, vakıf bütçeleri doğrultusunda çeşitli yardımlar yapılmıştır. Talebelere yapılan yardımların başında giyim eşyalarının geldiği görülmektedir. Öğrencilere elbiselerin umumiyetle bayramlarda verildiği tespit edilmiştir. Vâkıflar, yetim ve fakir öğrencilerin bayramlarda yeni elbise almaya imkânları olmadığını düşünerek, talebelere bayramlarda mutlu etmek için elbise yardımlarını yıl içinde verme yerine bayram günlerinde vermişler ve öğrencilere çifte sevinç yaşatmışlardır. Bu konuda Makedonya vakıflarından birkaç örnek verilebilir.

Yahya Paşa, yaptırdığı mektepte okuyan yirminin üzerinde erkek öğrenciye Ramazan bayramında giysi almıştır. Her öğrenciye, “gök bogası dolama, birer don gömlek, uçkur, birer kuşak, birer takye, birer çift çamaşır veya pabuç” alınmasını, Kurban bayramında ise “dolama aliverilip don ve gömlek, uçkur, kuşak, takye, çamaşır ve pabuç” satın alınıp verilmesi istemiştir. Artan paralardan da yirmiden fazla öğrenci mektepte eğitim görürse onlara da o elbiselerden alınması şartını vakfiyede belirtmiştir. Ayrıca Yahya Paşa yaptırdığı mektepte okuyan öğrencilerin elbise ve sair ihtiyaçları için günlük on akçe tahsis etmiştir (VGMA, VKF.d. 629: 423-333).

Süleyman Efendi ise yaptırdığı mektepte okuyan yirmi yetim öğrenciye her yıl Ramazan Bayramı’ndan üç gün önce her talebe için iki yüzer akçe değerinde elbise alınmasını şart koşmuştur (VGMA, VKF.d. 744: 155-39). Ancak vâkıf, Yahya Paşa gibi alınacak elbiselerin isimlerini tek tek vakfiyede açıklamamıştır. Muhtemelen talebelerin ihtiyaçları doğrultusunda giysi alınmıştır.

Aynı dönemlerde Bursa’da eğitim gören vakıf öğrencilerine de benzer yardımların yapıldığı görülmektedir. Bursa’da Kemal Bey mektebinde eğitim gören on yetim öğrenciye ayda 10 akçe harç yardımı ve ramazan ayında talebe başına 60 akçeden elbise alınması için vakıf gelirlerinden bütçe ayrılmıştır (Hızlı, 1999: 75) Öğrencilere harçlık ve elbise yardımlarının yanı sıra kış aylarında muallimhanenin odun ve kömür ihtiyaçları için vakıf gelirlerinden bütçe ayrılmıştır. Bu konuda en ayrıntılı bilgili Yahya Paşa vakfiyesinde bulunmaktadır. Bu vakfın mektebinde kış mevsiminde sıcak bir ortamda eğitim gören öğrencilere ilâveten bu mevsimde misafirlerin kalacağı odaların ısıtılması ve mektebin odun giderleri için yevmî

10 akçe tahsis edilmiştir (VGMA, VKF.d. 629: 415-332). Günlük 10 akçeye alınan odunlar kâfi gelmezse yetecek kadar odun alınması hassaten vakfiyede belirtilmiştir.

Mekteplerde okuyan fakir ve yetim öğrencilere maddî desteğin yanı sıra bayram günlerinde elbise yardımı da yapılmıştır. Osmanlı toplumunda vakıflar vasıtasıyla öğrencilere ramazan ve kurban bayramlarına ek olarak çeşitli destekler sunulmuştur. Bu hayır hasenat faaliyetleri günümüzde de çeşitli kurumlar tarafından devam ettirilmektedir.

Sonuç

Osmanlı yönetiminde Makedonya bölgesinde faaliyet gösteren mektepler büyük ölçüde vakıflar tarafından finanse edilmiştir. Hayırseverlerin sağlam temeller üzerine oturttuğu ve düzenli gelir gider fonu olan bu kurumlar, ek maddî desteğe ihtiyaç duymadan uzun yıllar hizmet vermişlerdir. Vakıf mekteplerinin sunduğu imkânlar sayesinde binlerce fakir öğrenci okuma fırsatı elde etmiştir.

Mektepler konusunda vakıfların en çok hassasiyet gösterdiği noktalardan birisi de muallimlerin nitelikleri olmuştur. İlköğretim kurumlarında talebe yetiştirecek bu görevlilerin özellikle Kur'ân-ı Kerim'i iyi bilmesi, dürüst, güvenilir ve takvâ sahibi bir kişiliğe sahip olması gerektiği vakfiyelerde belirtilmiştir. Hayırseverler muallime yardımcı olarak tayin ettikleri halifelerin, dindar, ahlaklı ve sâlih kimseler olmalarını bilhassa zikretmişlerdir. Vakıf kurucularının atadığı muallimlerin günlüğü 4-6 akçe, halifelerin yevmiyelerinin ise 1-4 akçe arasında değiştiği müşahede edilmiştir. Ödenen ücretlerin kendi arasında bir uyum içinde olduğu tespit edilmiştir. Aynı dönemlerde Bursa'da muallim ve halifelere benzer maaşlar ödendiği görülmektedir. Anadolu ve Balkan coğrafyasında bireysel vakıflar tarafından finanse edilen ücretlerin birbirine yakın miktarda olması ortak bir özellik olarak dikkat çekmektedir.

Yahya Paşa, mektebine tayin ettiği muallimin öğrencilere, Kur'ân-ı Kerim, fıkıh, hat, lügat, sarf, nahiv dersleri yanı sıra öğrencilerin seviyelerine uygun bilgilerin okutulmasını şart koşmuştur. Yahya Paşa Mektebi'nde işlenen bu ders müfredatının diğer vakıf mekteplerinde de aynen uygulandığını söylemek oldukça zordur. Ancak bu sayılan derslerden bir kısmının ortak olarak diğer mekteplerde de okutulduğunu söylenebilir. Bütün vakıf mekteplerinde ittifakla ortak olarak okutulan ders şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerim'dir. Makedonya vakıf mektepleri için zikredilen ders programının Bursa vakıf mekteplerindeki ders müfredatıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

Mekteplerin eğitim-öğretim, plan ve programıyla ilgili ortak bir müfredat sisteminden bahsetmek mümkün değildir. Bunun birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan biri mekteplerde okutulan derslerle ilgili Osmanlı Devleti tarafından belirlenen ortak bir ders müfredatının olmamasıdır. Diğer bir husus da mekteplerde okutulan dersler genellikle vakıflar tarafından belirlenmiş olmasıdır. Vâkıflar, vakfiyelerde derslerle ilgili çok az malumata yer vermişlerdir. Bütün bu hususlara bir bütün olarak bakıldığında Osmanlı mekteplerinde ortak bir ders müfredatından bahsetmenin mümkün olmadığı görülmektedir.

Yahya Paşa ve Süleyman Efendi, mekteplerinde okuttukları 20'şer talebeye bayramlarda elbise yardımı yaptıklarını vakfiyelerinde belirtilmiştir. Bayramlardaki giysi yardımının yanı sıra Yahya Paşa Mektebi'nde eğitim gören öğrencilerin günlük ihtiyaçları için yevmî 10 akçe ücret ayrılmıştır. Vâkıflar, özetle söylemek gerekirse, mekteplerinde eğitim gören öğrencilerin bütün ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

Mekteplerin öğretici kadrosunun maaşlarından, talebelerin ihtiyaçlarına, tamirinden, kandil yağına, odunundan temizliğine kadar tüm harcamaları vakıflar varidatından finanse edilmiştir. Bütün bu ücretsiz hizmetler karşılığında, vakıf bânîlerinin, muallim ve öğrencilerden arzuları sadece kendileri ve yakınlarının ruhuna dua etmeleridir.

Kaynaklar

1. Arşiv Kaynakları

a. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA, VKF.d. 629, Sayfa 415, Sıra 332;

VGMA, VKF.d. 632, Sayfa 494, Sıra 209;

VGMA, VKF.d. 598, Sayfa 135, Sıra 104;

VGMA, VKF.d. 633, Sayfa 21, Sıra 11;

VGMA, VKF.d. 744, Sayfa 155, Sıra 39;

VGMA, VKF.d. 987, Sayfa 83, Sıra 89;

VGMA, VKF.d. 626, Sayfa 615, Sıra 653;

VGMA, VKF.d. 652, Sayfa 101, Sıra 182.

b. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, İE, EV, 21-2570.

BOA, AE, SAMD, III. Dosya No 41, Gömlek No 4061.

2. Araştırma ve İncelemeler

Akgündüz, Hasan (1997). *Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi*. İstanbul: Ulusal Yayınları.

Baltacı, Cahit (1997). “Mektep”. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, (29) 7-9.

Çelebi, Evliya, (1985) *Tam Metin Seyahatnâme*. (8). İstanbul: Üçdal Neşriyat Sirkeci.

Devellioğlu, Ferit (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*. Aydın Kitabevi Yayınları Ankara, 31 baskı.

Görgiev, Dragi Daniela Nikola (2008). *Скопската Отаплиска Монетарница*. çev, Mehmet Yunus, Üsküp Osmanlı Darphanesi, Üsküp: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Makedonya Cumhuriyeti.

Hızlı, Mefail (2001). “Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Okutulan Dersler (Klasik Dönem Bursa Örneği)”. *İslam Dünyasında Bilim ve Eğitim, Milletler Arası Kongresi Tebliğleri*. der: Hidayet Yavuz Nuhoğlu, İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA). 2-6.

_____ (1999). *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde İlköğretim ve Bursa Sıbyan Mektepleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

İnbaşı, Mehmet (2002). “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”. *Türkler*. ed. Hasan, Celal Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca, C. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yay. 154-164.

İnbaşı Mehmet ve Eyüp Kul (2018). *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karataş, Ali İhsan (2015). *Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi*. Bursa Büyükşehir Belediyesi Star Matbaacılık Bursa.

Kaya, Süleyman ve Muhammed Emin Durmuş (2019). “Muhasebe Kayıtları Işığında Mektep Vakıflarının Gelir Gideri: 18. Yüzyıl sonları Üsküdar Örneği”. *Vakıflar Dergisi*, 80. Yıl Özel Sayısı, 159-186.

Maydaer, Saadet (2009). *Osmanlı Klasik Döneminde Bursa’da Bir semt Hisar*. Bursa: Emin Yayınları.

Nedzipli, Ljutfi, (2006). *XV-XVI. Yüzyıllarda Makedonya’da Kültür ve Medeniyet*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Pedersen, Jons (1979). “Mescid”. *İslâm Ansiklopedisi*, (8). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1-86.

Yılmaz Şadiye (2009). *Osmanlıdan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik ve Gelişmeler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ekler

Ek 1: El-Hâc Halil Ağa b. Mustafa Ağa Vakfiyesi VGMA, Defter 987, Sayfa 83, Sıra 89

